

Голод

Володимир Винниченко

Біля станції по дні рівчака тихо, помалу, іноді зупиняючись та прислухаючись, повзло троє людей. Зорі мовчки слідкували за ними і моргали одна одній; вітер, несміло пошелестівши травою, забігав у рівчак і зараз же боязко ховався в степу. Туга ночі таємниче шепотіла й зітхала коло них.

Іноді передній з них зупинявся, помалу висувався з рівчака й пильно дивився до станції. Там усе було, як і перше. Станція дрімала. Так само на лаві коло дзвінка темніли якісь постаті, ледве освітлені світлом ліхтаря, так само в одному вікні виднілась фігура телеграфіста, що сидів, схилившись над столом, так само в садку крізь дерева видко було світло, а круг його якісь фігури. А од фігур тих і од світла так само нісся то сміх, то брязкіт шклянок, то ніжний тихий спів, то закотистий голосний регіт. А між станцією й рівчаком — лінії рельсів, витягнуті, напружено націлені кудись у далечінь. Рельси, вибігши з полоси світла, пропадали у темі, і тільки ледве видко було там, попереду, куди повзли вони, темні ряди вагонів.

— Ну? — шепотіли задні, коли передній зсувався вниз.

— Валяй далі! — хрипів той і мовчки сунувся знов уперед. За ним повзли і задні, чудно якомсь покручуючи коліньми й часом зупиняючись. І коли вони зупинялись, зупинялось і шарудіння в рівчаку, і чуть було, як несміло терся вітер біля їх, як зітхало щось у степу й неслися звуки сміху із маленького садка. А вгорі, у темнім небі, пильно слідкували за ними мовчазні, таємні зорі.

Повзли довго.

І знов підвівся передній, вистромив голову з рівчака й застиг. Станція одсунулася вбік, і не блищали рельси. Замість їх тягнувся довгою темною смугою ряд товарних вагонів.

— Ш-ш-ш! — прошипів передній, повертаючись до товаришів.

— Вилазьте...

— Тут? — тихо спитав середній, підлазячи до його.

— Вони... Мішки не погубили? Ш-ш!.. Ти! Щоб тобі там покорчило...

Задній злякано зігнувся і присів. Потім помалу, ледве ворущаючись, підліз до обох і тихо спитав:

— А ти ж добре знаєш?

— Не бійся, на своїй спині таскав його... Ну, тихо ж? Не отставай од мене!.. Ш-ш!.. Та не тікай, як хто гукне... Тільки мішки покидать додолу... Чуєте?

— Та то вже...

— Ну, хай бог помагає!..

Якось чудно похитуючись, три постаті обережно, помалу посунули одна за одною просто на вагони. Вагони ж стояли, окутані якоюсь таємною тьмою. Всі, як один, темні й однакові, наче домовини на колесах, вони мов ждали їх, замерши й ховаючи в собі

щось невідомо страшне, незримо. Було якось сумно.

А станція збоку їх дрімала собі під нічний спів у садку та сміх і балачки. Вітер зоставсь у степу.

Передній раптом зупинився.

— Хто йдють? — в той же мент зачулося звідкись од вагонів.

Три постаті закам'яніли одна за одною. Зорі напружено моргали, ждучи, що буде, і навіть з поля прибіг вітер і зашелестів чимсь коло їх ніг.

— Хто йдють, питаю? Слиш?! — знову відкись од вагонів почувся сердитий і трохи насторожений голос.

— Кидайте мішки... — поспішно прошепотів передній і, одкинувши щось убік, голосно й спокійно промовив: — Свої.

Коло вагонів щось заходило.

— Хто такі свої? Какая надобність ходить тут?

— На станцію йдемо...

Від вагонів одділилась якась темна постать і стала наближатись до них. Передній зараз же поспішно рушив уперед, а за ним задні.

— Стой!.. Підожди! — зачувся за ними ще більш насторожений голос, і хода постаті стала частішою.

— А чого нам ждять? Нема часу...

— Говорю, стой, бо стрілять буду...

Передній зупинився, а за ним і задні. Постать підійшла зовсім близько, так, що видно було навіть якусь палицю в руці і темну бороду.

— Ну, то що буде? Драстуйте! — спокійно обізвався передній.

Постать, не відповідаючи, мовчки стала близько придивлятися до лиць їх, до одежі, до рук.

— Що, знакомі, може? — суворо, знехотя бовкнув середній.

— Да, знакомі... — теж суворо одповіла постать, не перестаючи придивлятися до них. Потім вийняла щось із пазухи, піднесла до рота й різко, несподівано засвистіла.

— А то що буде? — стурбовано і швидко спитав передній.

Постать, не відповідаючи, прислухалась до станції. Вагони стояли темним понурим рядом, байдужі до чотирьох людей, що напружено стояли в тьмі коло них. Тільки вітер цікаво терся коло них та зорі напружено моргали одна одній.

— А бога ти не боїшся, чоловіче? — тихо, з сумним якимось жалем промовив передній. — Чи ми тебе возом переїхали, що свистиш ото по жандарів?

Од станції раптом зачувся теж різкий, одривчастий свист. Постать з полегшенням заворушилась.

— Бог богом, а служба службою, — твердо й холодно промовила вона. — Вчора тут тоже двоє хлюстів на станцію будьто йшли. А впоследствії сказалось, що пробуравили вагона й виточили під вагон усе зерно!.. А сторож одвічай за них.

— Та ото й ми б то по зерно, чи що?

— Та хто вас знає. Ось жандар подивиться... Було тихо.

— Ех!.. — зітхнув передній, — Люди!.. У самого ж, може, діти голодні... Зараз жандара. А може, оті хлюсти не їли три дні? Оті самі, що панське зерно виточили?.. Га?..

Сторож мовчки знов підніс руку до рота й засвистів. Йому зараз же десь не дуже далеко одгювів хтось. Троє людей, було, заворушились, а потім понуро застигли.

— Да! — раптом злісно заговорив сторож. — Якби не діти, то, може б, я й не лазив отут та не ганявся за вами, чортами...

Він помовчав. Чути було, як десь поспішно йшли до вагонів.

— Ви з голодного села? — суворо спитав сторож. — З голодного... — знехотя одповів передній.

— З Кирасировки чи з Водяного?

— З Водяного...

— По зерно йшли?

— От йому це зерно!.. — суворо, злісно вирвалось у середнього. — А хоч би й по зерно, то що? Докажеш? Злякались твоїх жандарів?! Чорт їх бери й тебе разом з ними, барбосяко. Злякав, дума. Свистить... Свиснуть би по голові, щоб аж за вагонами тьявкнув...

— Ану, свисни! — зневажливо й спокійно сказав сторож.

— Та годі, Данило! — тихо промовив передній.

— Та що ж воно, справді... За віщо ж ти хватаєш нас? Чи ти піймав нас на чому, чи що? Дума, як дали йому свистьолку, так уже й начальство...

— Агей! — зачулось коло вагонів.

— Сюди! — крикнув сторож.

Із тьми, хутко наближаючись, з'явилось дві постаті, чимось дзвякаючи й щось бубонячи між собою.

— А що там? — ще не доходячи, крикнула одна з них.

— Та ось... — суворо промовив сторож. — Якись коло вагонів терлись...

Постаті підійшли зовсім близько, зупинились і стали придивлятись до спійманих. На обох були білі сорочки, перепоясані чорним, і в одного в руці рушниця, а в другого збоку шабля.

— Гм... так... — поважно протягнула постать з шаблею.

— Ви скудова?

— З Водяного, господин жандар... — коротко зітхнув передній. — Оце йшли собі на станцію... Нічого не знаємо... Коли це: "Стой, стрілять буду". За що ж це?

— Так... А пашпорти єсть?

— Пашпорти?..

Передній закашлявся. Потім утерся і кротко промовив:

— Пашпортів з нами... так що й нема... Но тільки...

— Умгу... Ну, так ідьом за нами... Поговорим на станції.

Передній розвів руками, зітхнув і рушив за жандармом. За ним понуро пішли й задні, а збоку їх солдат з рушницею. Хвилин через три-чотири всі п'ятеро стояли в тому

самому садку, з якого чувся сміх і ніжний спів. На столі під акаціями стояли свічки в шкляних ліхтарях, а круг свічок з обох боків стирчали пляшки, між пляшками стояли тарілки з закусками, коробочки з якоюсь їжею, ножі, шклянки. За столом сиділо дві пані, а біля них якийсь панок старенький і два жандармських офіцери. Один лисий, з пишними рудими вусами; другий молоденький, гарненький. Круг свічок несамовито, скажено літали кругами метелики, бились об скло, падали на стіл і знову бились, повзали й літали.

Очі всіх, що сиділи за столом, були затуманені, а паніям губи й щоки якимось дуже червоніли.

— Ну, что там? — чекаючи подивився офіцер з пишними вусами на жандарма, який, заступаючи собою спійманих, виступив наперед і держав руку під козирок.

Жандарм ще більше вирівнявся і, придержуючи шаблю другою рукою, бадьоро й серйозно промовив:

— Ес... Ес... Еспорпіяторов поймали, ваше благородіє! Всі заворушились, навіть старенький панок, що старанно вимазував хлібом тарілку, здивовано повернув голову й завмер.

— Экспроприаторов? — недовірливо й ліниво протягнув офіцер. — Ого! Ану, отойди!

Жандарм ловко крутнувся і одійшов убік. Всі жадно впилися очима в три фігури, що стояли перед ними.

Всі три босі, з великими чорними пальцями на ногах, з якимись запалими сірими обличчями, зарослими бородами, з мужицькими вигорьованими шиями, на яких виразно темніли зморшки, всі три без шапок, з похиленими головами, всі три з чеканням у всій постаті неминучого лиха...

Одна з паній, у якої були великі сині мрійні очі, засміялась:

— Ну, й акспроприаторы!.. Фе!.. Я думала, настоящие...

Жандарм скопив на неї очі, але ждав, що скаже офіцер. Офіцер же гикнув, одкинувся на спинку стільця й ще лінивіше звернувся до спійманих:

— Так... Гм! Вы же ато чего там... зто... как его?.. Там бунты устраиваете?

"Експроприатори", що жадно бігали очима по закусках, заворушились і повернули до його голови.

— Ми, ваше благородіє, нікотрих бунтів, — поспішно й кротко заговорив передній.

— Ми собі йшли на станцію... А нам, значить, звиніть: "Куда? Стрелять буду"... А ми, как от перед богом, ваше благородіє... Ми з голодного села. Два дні не їли, ваше благородіє...

— Ну, врешь... Все вы ато поете...

— Ваше благородіє, — вмшався жандар. — Они коло вагонов з зерном споймані...

— Ага!.. Вот видите... зерно хотел украсть?

— Ваше благородіє! — знов переводячи очі од столу на офіцера, схилив голову на плече передній, — Коли б ми по зерно йшли, так у нас би мішки або хоч торби були... А ми ж... от, як самі бачите...

— Гм... — крутнув вуса офіцер.

— А ну их к черту, Сережка! — нетерпляче скрикнув другий офіцер, — Дай им, Скрипчук, по нагайке, й к чорту.

Жандарм взяв до його під козинок, але ждав, що скаже Серьожка.

— Гм!.. — ліниво, п'яно дивлячись на спійманих, крутив Серьожка вуса. Спіймані ж насторожено стояли, й ждали, й бігали очима по закусках. Панії щось шепотіли одна одній і сміялись, показуючи очима на "експропріаторів".

— Отправить их под арест!.. — несподівано постановив Серьожка і в'яло повернувся до столу.

— Слушаю! — цокнув шпорами жандарм. — Йдемо! Спіймані знову заворушились. Данило насупив брови й щось пробурмотів; самий задній маленький дядько з гострим носиком і круглими, як дві вишні, зляканими очима ще більше напружився й розтервся, а передній розставив руки і кротко скрикнув:

— Ваше благородіє! Та за віщо ж?

— За беспорядки! — не озираючись, ліниво бовкнув офіцер.

— Ваше благородіє! У нас же дітки... Сем'я голодна... За що ж нам таке? Ми ж хіба що, бунтували?.. За що ж нас у тюрму?

Гарненький офіцер нетерпляче скочив з місця і, підійшовши до них, крикнув:

— Марш!

— Та за віщо ж це під арешт? — раптом злісно, густим басом бовкнув Данило, дивлячись повз гарненького офіцера у спину офіцерові з пишними вусами. Той помалу повернувся й пильно глянув на Данила.

— Гм!.. Так ти еще... Гм!.. Дай ему в рыло, — хитнув він на його передньому.

Передній злякано глянув на Данила, на офіцера, широко розплющив очі і з непорозумінням подивився на всіх.

Панії засміялись.

— Вот это остроумно! — байдуже бовкнув старенький панок, витираючись серветкою. — Это напоминает мне...

Офіцер жвавіше озирнувся до паній і, повернувшись, строго крикнув:

— Ну! Дай ему в рыло!

— Ваше благородіє!!! — благаючи підняв руки передній.

— Молчать!.. Не хочешь? Ну, тебе дадут в рыло.

— Ты! — хитнув він Данилові. — За то, что он не хочет дать тебе в рыло, дай ты ему!..

Панії, офіцер і навіть старенький панок весело засміялись.

— Справедливо! — крикнула пані з мрійливими очима.

— А потом он тебе даст... А потом оба вместе дадите вон тому третьому. Ну!

Данило мовчки, злісно дивився на офіцера й сопів носом; передній розтерся посміхався, а задній злякано водив очима по всіх і дрижачими руками м'яв картуза.

— Ну! — раптом грізно скрикнув Серьожка і скажено підвівся. — Я с вами шутить буду, что ли. Бей в морду его! — ступнув він до Данила й показав головою на переднього.

Данило зблід і глухо промовив:

— За що ж я його буду бити?

— Не рассуждать! Приказываю тебе — й бей!

— Ваше благородіє! — знову благаючи крикнув передній.

— За віщо ж нам таке безчестя!.. Та нас же люди заплюють... Змилуйтеся!.. Хай нас господин жандар ударять... Та й одпустіть нас...

— Я хочу, щоб ви набили себе морди... А жандарм еще успеет...

Жандарм посміхнувся. Данило переступив з ноги на ногу й глухо бовкнув:

— Одсилайте нас у тюрму.

— Нет... Ты дай ему в рыло, а тогда в тюрьму. Тогда даже в тюрьму не пошлю, прямо пуцу на все четыре стороны... Слмшишь? Обещаю! Ей-богу! Ну?

— Боже мій, боже мій! — жалібно захитав головою передній, а Данило знов переступив з ноги на ногу й мовчки кам'яно-напружено застиг.

— Ну? — подивився офіцер на Данила. Той не рушився.

І раптом лице офіцерові почервоніло, очі налились кров'ю, вуса якомсь зашарпались.

— Скрипчук! Да я долго с вами буду... — скажено рявкнув він. — Стреляй их.

Данило швидко глянув на офіцера, на Скрипчука, який злякано витягав револьвера, і зразу якомсь весь скажено зморщився і прохрипів:

— Не маєте права стрілять!

— Что-о? — заревів офіцер і, підбігши до жандарма, вихопив з рук йому револьвера й шарпнув до себе.

Жандарм поспішно скинув з шиї шнурок, на якому був причеплений револьвер, і злякано замер знов.

Панії ойкнули. Передній і задній великими очима дивились поперед себе і, видно, мало вже що бачили.

Але тут гарненький офіцер хутко підійшов до Серьожки, твердо схопив його за руку й промовив:

— Сережка!.. Плюнь!.. Не нужно... Под суд за какую-то сволочь... Оставь... Плюнь!

— Н-нет!.. — хрипів Серьожка. — Я его заставляю... Я ему покажу право...

— Сергей Семеньч! — підбігла пані з мрійними очима. — Бог с ним!.. Отправьте в тюрьму, й довольно.

Офіцер з пишними вусами пустив револьвер і, важко дихаючи, повернувся до панії.

— Лариса Ивановна!.. Я их заставляю!.. Они должны ато сделать для вас...

— Не нужно... Я не хочу...

— Нет! Я их заставляю! Слышите, вы! На свободу пуцу, дам по рублю на водку. Слышите! Бей!

— Ваше благородіє! Пустіть нас! — схлипнув передній.

— Нет! Дам по рублю на водку, дай ему в рыло. Слышь! Ей-богу, дам... Не веришь? На.

Офіцер п'яними руками рішуче поліз в кишеню, вийняв гаманець і висипав гроші на долоню. Деякі монети покотились з рук на землю й лягли коло Данилових ніг.

Жандарм хотів кинутись піднімати, але офіцер закричав:

— Оставь!.. Пусть... Это им... Бей!.. Вот все дам, бей! — Рука з грішми йому дрижала, вуса розкудовчились, а очі вперто вп'ялись у переднього. — Все дам!.. Дай в рило!

Передній глянув на Данила. Данило якось прудко зиркав то на гроші, то в землю, то на гроші, то знов у землю.

— Да бейте, дураки! — нетерпляче скрикнув гарненький офіцер. — Да идите себе ко всем чертям! Бери деньги й бей! — звернувся він до переднього.

— Ну, кто ударит, тому все даю! — крикнув офіцер з пишними вусами. — Ну?

Всі замерли. Передній якось криво посміхався, щось шепотів, Данило сопів носом, панії і старенький панок з жадним напруженим інтересом ждали.

— Ну? — хитнув офіцер рукою. Монети брязнули на руці.

Три сірі постаті, як за магнітом, повернули на брязкіт голови, і на сірих, висмоктаних голодом обличчях виступило ще більш щось неспокійне, щось несміливо-жадне. Данило переступив з ноги на ногу й важко сопнув носом. Задній присунувся ближче.

— Ану, интересно!.. — сладострасно прошепотіла пані з мрійними очима і присунулась ще ближче, жадно водячи очима по спійманих.

Офіцер знову брязнув грішми, мовчки посміхаючись.

— Ваше благородіє!.. — з мукою схлипнув передній, — Зделайте милость, пожертвуйте так. Голодні ж ми... Дітки у нас... Ваше благородіє!

Данило ворухнувся. Передній насторожено глянув на його й замовк, прудко, неспокійно бігаючи по всіх очима.

— Не-ет, дай в рило... — посміхнувся офіцер і знову брязнув грішми. І п'яні, ситі очі його задоволене ходили по голодних, напружених постатях трьох сірих спійманих людей. А сірі спіймані люди знову заворушились, знову насторожено, боячись зустрітись поглядами, забігали очима й мовчки стояли проти панів з масляними очима, повними жадності.

Раптом Данило повернувся до переднього і, не дивлячись на його, глухо бовкнув:

— Бий, Семене...

Передній одступив навіть назад...

— Нічого, бий!.. Давайте гроші... — повернувся Данило до офіцера.

— Нет, сначала в рило, — п'яно хитнувся офіцер.

— Ну!.. — сопнув якось Данило і, розмахнувшись, вдарив Семена по лиці. Потім зразу ж поспішно одвернувся і глухо бовкнув до офіцера: — Давайте! Вдарив...

— Нет, подожди! Теперь он тебя!

— Конечно! — з захопленням підхопила пані з мрійними очима.

Данило круто повернувся до Семена, який якось криво посміхався, і, дивлячись убік, жорстко промовив:

— Бий і ти!.. Семен зам'явся.

— Та бий! — злісно рявкнув Данило. — Чого там ще. На!

Пани жадно дивились. Передній розвів руками, потім підняв одну руку й несміло вдарив Данила по лиці. Данило знов зараз же повернувся до офіцера і, понуро глянувши на його, бовкнув:

— Вже!

— Ну, вот! — задоволене посміхнувся офіцер і, піднявши руку, струснув гроші на землю.

— Собирайте!

Семен, Данило й задній дядько поспішно нахилились і, жадно хапаючи монети, стали повзати по землі під ногами жандармів, панка та паній, одпихаючи один одного, сварячись і навіть видираючи один у одного.

А пани стояли над ними, навмисне одпихали в другий бік монети і, хльоскаючи з задоволенням в долоні, кричали:

— Браво!.. Бр-раво... Так! Не поддайся! Зорі сумно дивилися з темного неба і крізь листя здавались заплаканими; цікавий вітер боязко шелестів у віттях, а метелики, не звертаючи уваги ні на крик та сладострасне хльоскання ситих, п'яних людей, ні на повзаючих, голодних, сірих людей, літали й бились об скло, вперто лізли на вогонь, і падали, і повзали, і знов летіли на вогонь.